

УДК 81'243:378.147

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Бранецька М. С.

У статті розглядаються особливості навчання професійно спрямованого діалогічного мовлення студентів вищих технічних навчальних закладів. Уточнено принципово важливі параметри професійного спілкування. Встановлено, що діалогічне мовлення виступає, з одного боку, як мета навчання, з іншого боку, воно є засобом формування та розвитку вмінь і навичок професійного діалогу студентів технічних спеціальностей.

Ключові слова: професійне діалогічне мовлення, професійний діалог, вищі технічні навчальні заклади.

В статье рассматриваются особенности обучения профессионально направленной диалогической речи студентов высших технических учебных заведений. Уточнены принципиально важные параметры профессионального общения. Установлено, что диалогическая речь может быть как целью обучения, так и способом формирования и развития умений и навыков профессионального диалога студентов технических специальностей.

Ключевые слова: профессиональная диалогическая речь, профессиональный диалог, высшие учебные заведения.

The peculiarities of teaching to professionally-oriented dialogue speech for the students of higher educational establishments are analyzed in the article. Fundamentally important parameters of professional communication were specified. It was found that the dialogic speech can be both the aim and the method of formation and development of students' skills for conducting professional dialogue.

Key words: professional dialogue, higher educational establishments, dialogical speech, professional speech.

В сучасних умовах активного розвитку міжнародних зв'язків цінність та конкурентоспроможність випускників технічних вищих навчальних закладів багато в чому визначається рівнем їхньої професійної іншомовної підготовки. Майбутнім спеціалістам у технічних галузях відкриваються перспективи працевлаштування в різних країнах світу, налагодження ділових контактів, що зумовлює актуальність оволодіння майбутніми інженерами навичками професійно спрямованого діалогічного мовлення.

У працях науковців (О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Гойхман, Є. Голобородько, І. Гудзик, Г. Іваницька, Т. Ладиженська, О. Леонтєв, В. Мельничайко, Г. Михайловська, Н. Пашківська, Є. Палихата, М. Пентиліюк, Л. Якубинський та ін.) висвітлено результати наукового пошуку з різних аспектів розвитку мовлення в цілому, розкрито особливості діалогічних текстів, визначено психологічні засади спілкування. Однак практика свідчить, що, незважаючи на наукові методичні розробки, проблема навчання професійного діалогічного мовлення залишається актуальною. Крім того, аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень свідчить про увагу сучасних дослідників до питання навчання професійно спрямованого мовлення студентів технічних навчальних закладів. Різні аспекти питання навчання професійного спілкування майбутніх економістів вивчали Ю. Авсюкевич, Н. Драб, С. Кожушко, Л. Личко, О. Тарнопольський та ін.; юристів – С. Кіржнер, Л. Котлярова, Г. Савченко та ін.; медиків – О. Петрашук, О. Рябцевич та ін.; інженерів – Д. Бубнова, С. Коломієць, Г. Кравчук та ін. Однак недостатньо дослідженим залишається питання навчання саме професійно спрямованого діалогічного мовлення студентів вищих технічних навчальних закладів.

Мета статті – визначити специфіку навчання професійного діалогічного мовлення студентів вищих технічних навчальних закладів.

Питаннями ситуативності мовлення й створення навчальних комунікативних ситуацій займалися багато вчених: Є. Шубін, Й. Берман, В. Бухбіндер, В. Скалкін, Г. Рубінштейн, Є. Розенбаум, В. Артемов, Ю. Пассов, А. Хорнбі та багато інших.

Відомий теоретик комунікативної методики Ю. Пассов вважав, що процес навчання є моделлю процесу спілкування. Він наголошував на тому, що це не означає, ніби процес навчання будується як копія процесу спілкування. Організувати ж процес навчання як модель процесу спілкування означає змодельувати лише основні, принципово важливі, параметри спілкування, такі як: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування; взаємини і взаємодію мовленнєвих партнерів; ситуації як форми функціонування спілкування; змістову основу процесу спілкування; систему мовленнєвих засобів, яку слід засвоїти для забезпечення комунікативної діяльності; функціональний характер засвоєння і використання мовленнєвих засобів; евристичність (розмаїття зв'язків, що забезпечують динаміку мовлення і гнучкість у використанні мовленнєвих засобів) [5, с. 21].

Професійна спрямованість у навчанні діалогічного мовлення передбачає оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками вести діалог за темами у професійно орієнтованих ситуаціях з використанням спеціальної професійної лексики. Таким чином, діалогічне мовлення виступає, з одного боку, як мета навчання, з іншого ж боку, воно є засобом формування та розвитку вмінь і навичок діалогічного мовлення. Говоріння як вид мовленнєвої діяльності існує у діалогічній та монологічній формах, які тісно взаємопов'язані між собою. Монологічне та діалогічне мовлення має взаємоперехідність: діалог може досить часто включати розгорнуті висловлювання і переходити в монологічне мовлення, а часом процес говоріння будується від діалогу до монологу [1, с. 21].

Вчені виділяють різні класифікації діалогів, які залежать від критеріальних підходів до їх визначення. Серед основних критеріїв – характер протікання діалогу та його зовнішня форма, ступінь готовності, цільова спрямованість, кількість учасників, характер реакції на першу вихідну репліку діалогу, семантичне наповнення діалогу, тематичне та структурне поєднання реплік, функція у соціальних комунікаціях [6, с. 14].

Також необхідно виокремити основні види діалогічних єдностей, що об'єднані у чотири групи. Будь-який діалог складається з окремих взаємопов'язаних висловлювань. Такі висловлювання, межею яких є зміна співрозмовника, називають реплікою. Репліка є першоелементом діалогу. Репліки бувають різної протяжності – від однієї до кількох фраз. В діалозі вони тісно пов'язані одна з одною – за своїми комунікативними функціями, структурно та інтонаційно. Найтісніший зв'язок має місце між суміжними репліками. Сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю, називають діалогічною єдністю. Діалогічна єдність є одиницею навчання діалогічного мовлення. Перша репліка діалогічної єдності завжди ініціативна (її називають ще реплікою-спонуканням або керуючою реплікою). Друга репліка може бути або повністю реактивною (інакше – залежною або реплікою-реакцією), або реактивно-ініціативною, тобто включати реакцію на попереднє висловлювання і спонукання до наступного. В залежності від функціонального взаємозв'язку реплік у діалозі виділяють різні види діалогічної єдності [4]. Основні види діалогічної єдності представлено у таблиці 1.

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють функціональні типи діалогів. Встановлено, що найпоширенішими є чотири основних типи діалогів: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями думками, діалог-обговорення / дискусія (див. таблиця 2).

Основні види діалогічної єдності

Групи діалогічних єдностей	Види діалогічних єдностей
I	1. Повідомлення – повідомлення 2. Повідомлення – запитання 3. Повідомлення – спонукання
II	4. Спонування – згода 5. Спонування – відмова 6. Спонування - запитання
III	7. Запитання – відповідь на запитання 8. Запитання – контр запитання
IV	9. Привітання – привітання 10. Прощання – прощання 11. Висловлювання вдячності – реакція на вдячність

Таблиця 2

Функціональні типи діалогів і притаманні їм види діалогічних єдностей

Функціональні типи діалогу	Види діалогічних єдностей
Діалог – розпитування	<ul style="list-style-type: none"> • Запитання – відповідь • Повідомлення – запитання • Повідомлення – відповідь + повідомлення • Повідомлення – повідомлення • Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення
Діалог – домовленість	<ul style="list-style-type: none"> • Запитання – відповідь + повідомлення • Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення • Повідомлення – повідомлення у відповідь + запитання • Спонування – згода/відмова • Запитання – відповідь • Повідомлення – запитання
Діалог – обмін враженнями, думками	<ul style="list-style-type: none"> • Повідомлення – повідомлення • Запитання – відповідь + повідомлення • Повідомлення – запитання • Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення • Запитання – відповідь
Діалог – обговорення (дискусія)	<ul style="list-style-type: none"> • Повідомлення – повідомлення • Запитання - відповідь • Повідомлення – відповідь • Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення

Діалог-розпитування може бути одностороннім або двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить лише одному партнеру, у другому – кожному з них. Двосторонній діалог – розпитування розвиває ініціативність обох партнерів, характерну для природного спілкування. Одне з важливих умінь, яким студенти повинні оволодіти, є вміння вести діалог-домовленість. Діалог-домовленість використовується при вирішенні співрозмовниками питання про плани та наміри він є найбільш посильним для студентів. Після оволодіння діалогом – домовленістю здійснюється навчання змішаного типу діалогу: розпитування-домовленості. Наступним за складністю є діалог-обмін враженнями і думками, метою якого є виклад свого бачення якогось предмета, події, явища, коли співрозмовники висловлюють свою думку, наводять аргументи для доказу, погоджуються з поглядом партнера або спростовують її. При цьому ініціатива ведення бесіди є двосторонньою. Найскладнішим для оволодіння є діалог-обговорення і дискусія, коли співрозмовники прагнуть виробити якусь рішення, дійти певних висновків, переконати один одного в чомусь. Кожен

функціональний тип діалогу характеризується певним набором діалогічної єдності [4].

Одним із шляхів розвитку і навчання професійного діалогічного мовлення є текст [2, с. 14].

Навчальний текст допомагає створити реальну ситуацію навчально- професійного спілкування та допомагає у формуванні навичок та вмінь конструювання висловлювань студентів; здійснення трансформації мовлення на різних мовних та мовленнєвих рівнях; у формулюванні різноманітними способами головної та другорядної інформації; складанні різних типів планів та застосування їх для реалізації відповідних комунікативних дій; складанні конспекту та здійсненні декомпресії та компресії інформації у процесі її усного відтворення. Таким є неповний перелік навичок та вмінь, які виробляються при роботі з текстом і які необхідні для подальшого навчання професійно орієнтованого мовлення студентів технічних спеціальностей.

Отже, навчання професійно спрямованого говоріння, зокрема діалогічного, має свої особливості: вправи повинні відповідати таким стабільним вимогам, як заданість ситуації, професійна спрямованість завдань, природність ситуації спілкування, вмотивованість мовленнєвої дії студента, наявність вказівок на дію з матеріалом, новизна та практична значущість.

У системі навчання професійного діалогічного мовлення студентів технічних спеціальностей також доречно моделювати ситуації, які розвивають мовленнєві вміння, що відповідають потребам майбутніх інженерів і є також важливими для набуття навичок грамотно складати повідомлення на професійно орієнтовану тему, використовуючи екстралінгвістичні засоби інформації (таблиці, відео презентації, проектна робота).

Окремо, на нашу думку, необхідно зупинитися на такому понятті, як навчально-професійна сфера, яка є домінантною у вивченні іноземної мови у технічному навчальному закладі. Однак для спілкування майбутніх інженерів, розвитку навичок говоріння, зокрема в діалогічному мовленні, важливими є також соціально-культурна та суспільно-політична сфери. За визначенням В. Л. Скалкіна, сферою спілкування можна вважати сукупність однорідних ситуацій спілкування. Характерними для цих ситуацій, на думку вченого, є умови спілкування, взаємини між мовцями та однотипність мотивів мовлення [7, с. 61].

Під час формування вмінь професійного діалогічного мовлення у студентів завданням викладача є вироблення потреби та якості говоріння. Під якістю говоріння розуміють ступінь ініціативності співрозмовника в плані незалежності від опори, адекватності реагування на поставлене комунікативне завдання, самостійності реалізації запропонованих програм висловлювання та правильності вибору способу реалізації професійного мовлення. Якість говоріння виховується поступово через застосування опор та за рахунок поступової відмови від них, через системне, дозоване навчання способів реалізації професійного мовлення – запит, повідомлення, опис, аргументація, висновок.

На нашу думку, для успішного ведення професійно орієнтованого діалогу потрібно формувати у студентів технічних спеціальностей вміння:

- реагувати на основні ідеї та розпізнавати суттєво важливу інформацію під час детальних обговорень, дискусій, офіційних перемовин, лекцій, бесід, що пов'язані з навчанням та професією інженера;
- чітко аргументувати погляди під час дискусій щодо актуальних тем академічного та професійного життя;
- адекватно реагувати на позицію, погляди співрозмовника;
- пристосовуватися до змін, які зазвичай трапляються під час бесіди і стосуються її напрямку, стилю та основних наголосів;
- обговорювати зміст автентичних аудіо та відеоматеріалів, газетних статей на академічні та професійні теми.

У змісті навчання іноземної мови, зокрема англійської, студентів технічних спеціальностей ми виділяємо компоненти професійно орієнтованого спілкування, які забезпечують належний рівень засвоєння усного мовлення професійного спрямування: лінгвістичний, професійний та психологічний [3, с. 112]. Лінгвістичний компонент передбачає оволодіння студентами мовою тієї галузі, в якій

вони працюватимуть у майбутньому через мовні знання та правила оперування лексичними та граматичними структурами. Цей аспект полягає у формуванні навичок і вмінь користуватися фаховою термінологією, фразеологією та граматичними елементами. Професійний аспект відображає наявність у студентів знань про принципи роботи тих приладів, з якими вони стикнуться під час професійної діяльності, знання термінологічних одиниць фахового спрямування. Психологічний компонент у професійно-орієнтованому спілкуванні майбутніх технічних спеціалістів пояснюється необхідністю формування навичок і вмінь адекватно оцінювати співрозмовників, передбачати їх реакції на висловлювання під час спілкування, розуміти тактику їхньої поведінки. Професійно орієнтоване спілкування, на нашу думку, є найважливішим невід'ємним елементом змісту навчання студентів професійно спрямованого мовлення, зокрема діалогічного.

Таким чином, специфіка навчання професійного діалогічного мовлення полягає передусім у тісному взаємозв'язку понять "професійна спрямованість" та "діалогічне мовлення". Навчальна діяльність на базі професійно орієнтованого тексту – основа формування навичок та вмінь побудови висловлювань, оскільки робота з навчальним текстом за спеціальністю допомагає створити реальну ситуацію навчально-професійного спілкування, зокрема в діалогічному мовленні. Засвоєння майбутніми інженерами фахової термінології як невід'ємного складника функціональної компетенції є запорукою успішного навчання професійно орієнтованого спілкування та набуття навичок говоріння у професійному діалогічному мовленні студентів технічних спеціальностей. Основним напрямом подальших розробок у зазначеному аспекті вважаємо створення методичних моделей навчання конкретних стратегій професійного діалогічного мовлення відповідно до комунікативних потреб студентів вищих технічних навчальних закладів.

Література

1. Бим И. Д. Некоторые проблемы обучения диалогической речи /И. Д. Бим // Иностран. яз. в школе. – 1979. – № 5. – С. 21-23.
2. Изаренков Д. И. Обучение диалогической речи / Д. И. Изаренков. – 2-е изд. – М. : Рус. яз., 1986. – 144 с.
3. Митрофанова О. Д. Методика преподавания русского языка как иностранного / О. Д. Митрофанова, В. Г. Костомаров и др. – М. : Рус. яз., 1990. – 270 с.
4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підруч. для студ. вузів [С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. О. Бражник та ін.]. – К. : Ленвіт, 1999. – 319 с.
5. Пассов Е. И. Коммуникативная методика / Е. И. Пассов. – М.: АРКТИ, 2005. – 493 с.
6. Перкас С. В. Учебный диалог на уроках английского языка [Текст] / С. В. Перкас // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 36-38 – Режим доступа до джерела:
http://library.islu.ru/cgi-bin/irbis64r_opak81/cgiirbis_64.exe
7. Скалкин В. Л. Обучение монологическому высказыванию (на материале английского языка) / В. Л. Скалкин – К.: Рад. школа, 1983. – 119 с.